

УДК 332.3 (477.53):63

Лисак О.І., к.е.н., в.о. доцента[©]*Таврійський державний агротехнологічний університет, м. Мелітополь***РАЦІОНАЛЬНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

В статті обґрунтовано необхідність раціонального землекористування при виробництві сільськогосподарської продукції. Виявлено проблеми збереження родючості сільськогосподарських земель. Проаналізовано стан виконання законодавчих актів щодо еколого-економічного обґрунтування сівозмін.

Ключові слова: *сталий розвиток, раціональне землекористування, еколого-економічне обґрунтування сівозмін, проекти землеустрою.*

Постановка проблеми. Проблема сталого розвитку сільського господарства являє собою одну з фундаментальних наукових проблем. Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без суворого і надійного державного екологічного контролю, брак відповідної законодавчої бази призвели до споживацького ставлення до землі, а в сільському господарстві – до ігнорування екологічних вимог на користь економічних інтересів. Так, з розвитком ринкових відносин, а також через відсутність спеціальних нормативних актів та відповідальності за нерациональне використання землі, власники землі та землекористувачі все частіше практикують споживацьке ставлення до національного багатства – землі. В останні роки нанесений нищівний удар по сівозмінах як основній ланці системи землеробства. Недотримання науково обґрунтованих сівозмін призвело до однобічного розвитку рослинницької галузі. Зміна в структурі посівних площ на користь «ринкових» культур не тільки погіршила якісний склад попередників для озимої пшениці, а й підірвала кормову базу для тваринництва та ускладнила і без цього недостатнє виробництво гною для відтворення родючості ґрунтів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження сталого розвитку у різних галузях – у екології, економіці, філософії, біології надає цьому поняттю багатоплановості і обумовлює численність його оцінок та поглядів. Проблемами сталого розвитку сільського господарства займалися і вітчизняні науковці-аграрники: П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.І. Дем'яненко, Т.Г. Дудар, В.К. Збарський, А.М. Мірошніченко, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та інші вчені.

Мета статті. Метою даної статті є виявлення проблем раціонального землекористування внаслідок недотримання науково-обґрунтованих систем землеробства.

Виклад основного матеріалу. Запровадження принципів сталого розвитку сільського господарства передбачає впровадження у виробництво заходів, що становлять науково обґрунтовану його систему. Серед них важливе значення мають правильні сівозміни, які є головною і незамінною її ланкою та посідають особливе місце за різноманітним сприятливим впливом на родючість ґрунту і врожайність сільськогосподарських культур. На основі сівозмін створюють системи удобрення, механічного обробітку ґрунту і захисту посівів від бур'янів, шкідників та збудників хвороб. Безсистемне проведення цих заходів призводить до низької ефективності й запущеності полів. У правильних сівозмінах краще виявляються об'єктивні закони землеробства, а дотримання їх дає змогу регулювати кругообіг елементів живлення рослин у сільському господарстві.

Сівозміни забезпечують найраціональніше використання орних земель, матеріальних і трудових ресурсів. Вони є організаційно-територіальною основою сталого землеробства. Порушення їх, нехтування елементарними вимогами до чергування культур, біології ґрунту і рослин завдає непоправної шкоди культурі та сталості землеробства, продуктивності землі.

Сівозміна дає можливість розробляти технологію вирощування сільськогосподарських культур з урахуванням їх взаємного впливу, а також післядії кожного заходу, що застосовується під найближчі попередники. Ось чому зростання культури землеробства може бути забезпечене тільки в разі освоєння правильних сівозмін, які відповідають конкретним природно-кліматичним умовам і спеціалізації сільськогосподарського виробництва.

Багаторічними дослідженнями наукових установ вирішено ряд питань теорії й практики застосування сівозмін в окремих ґрунтово-кліматичних зонах України, а саме: місце, тривалість вирощування, сумісність і період повернення культур у сівозмінах з урахуванням вимог інтенсивних технологій, збільшення виробництва рослинницької продукції; роль чорного і зайнятого парів при інтенсифікації землеробства; ступінь насичення сівозмін провідними культурами в господарствах різного виробничого напрямку тощо.

До причин, через які ґрунти втрачають родючість, слід віднести практику часів Радянського Союзу, пов'язану з необдуманим максимальним залученням сільськогосподарських земель до інтенсивного обробітку. Завдяки цьому розораність території України нині становить 53,8 %, чого немає в жодній країні світу. Для порівняння, у США цей показник становить 27 %, Франції – 42 %, Німеччині – 33 %.

В Запорізькій області розораність сільськогосподарських угідь навіть перевищує середній показник по Україні і становить 84,8 %. А в таких

районах області як Великобілозерський, Веселівський, Дніпровський, Михайлівський цей показник сягнув за 91 %. Така надмірна розораність території області, порушення екологічно-допустимого співвідношення ріллі, природних кормових, лісових і водних угідь є основним чинником розвитку водної та вітрової ерозії, дії яких піддається більш ніж 90 % ґрунтів області.

Болючі проблеми збереження родючості сільськогосподарських земель ще більш загострилися після проведення розпаювання земель колишніх колективних сільськогосподарських підприємств. Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без суворого державного контролю за станом земель, призвели до споживацького ставлення до землі та ігнорування екологічних вимог в угоду економічним інтересам. Адже, на жаль, переважна більшість новоспечених господарів, нехтуючи станом ґрунтів та агротехнічними вимогами, в гонитві за прибутками, по три-чотири і більше років поспіль засівали поля лише «прибутковими» сільськогосподарськими культурами, керуючись виключно кон'юнктурою ринку.

Роки такого безгосподарського, хижацького ставлення до землі, недодержання науково-обґрунтованих систем землеробства, внесення недостатньої кількості органічних та мінеральних добрив, недосконалість техніки і технологій обробітку ґрунту, низький науково-технічний рівень проектування, будівництва та експлуатації меліоративних систем, не виконання природоохоронних, протиерозійних та інших заходів негативно позначились на стані земель. Зараз в межах Запорізької області налічується 1212,7 тис.га еродованих сільськогосподарських угідь (58,1 %), з яких рілля складає 1025, 4 тис. га, або 57,2 % їх загальної кількості. За ступенем еродованості земель слабоеродованих налічується 685,9 тис.га (32,8 %), середньоеродованих – 331,2 (15,9 %), сильноеродованих - 195,6 тис.га (9,4%).

В цілому з наявних 1905 тис.га орних земель області лише 840 тис. га відповідають допустимим нормам родючості, з кожних 10 га сільськогосподарських угідь тільки 1 га має екологічно безпечний і сталий стан.

Прогалину у законодавстві, яка дозволяла землевласникам і землекористувачам роками по-споживацьки ставитись до землі, було ліквідовано з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України по збереженню родючості ґрунтів» від 04.06.2009 року №1443-V, який набув чинності з 01 червня 2010 року.

Цим Законом було внесено зміни до Земельного кодексу України, згідно з якими земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва повинні використовуватись виключно відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають

заходи з охорони земель. На період до 1 січня 2015 року зазначені вимоги поширено на власників землі та землекористувачів, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею більш ніж 100 гектарів.

Зазначені в законі вимоги цілком слушні, адже саме сівозміни є основою стабільності землеробства. Вони позитивно впливають на всі важливі ґрунтові режими, сприяють активній детоксикації шкідливих речовин, визначаючи, таким чином, весь необхідний комплекс розвитку агробіоценозу. Зважаючи на це, науково-обґрунтована система сівозмін широко застосовувалась за часів Радянського Союзу. В ті часи агрономи ретельно стежили за їх дотриманням, чудово розуміючи, що від цього залежать те тільки врожаї, а й збереження ґрунтів.

Таким чином, розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь, визначене чинним земельним законодавством, має за мету здійснити організацію використання землеволодінь та землекористувань, виходячи з екологічних та економічних умов, формування необхідної інженерної та соціальної інфраструктури, а також спеціалізації сільгоспвиробництва. В процесі вирішення цих питань одночасно вирішуються проблеми із забезпечення раціонального використання та охорони земель. До того ж правильна науково-обґрунтована організація виробництва надає можливість сільгосппідприємствам отримувати максимальний прибуток при мінімізації затрат. Науковцями підраховано, що за умов повного освоєння зональних науково-обґрунтованих сівозмін у комплексі з іншими технологічними заходами можна підвищити продуктивність земель до 40-50 %, забезпечивши при цьому відтворення родючості ґрунтів і збереження навколишнього середовища.

З 01 січня 2013 року набула чинності нова редакція статті 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено відповідальність за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь, а також відхилення від цих проектів.

Таким чином, починаючи з 01 січня 2013 року сільськогосподарські товаровиробники, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення загальною площею понад 100 гектарів без проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь, підлягають притягненню до адміністративної відповідальності. Розмір встановлених штрафних санкцій, передбачених для громадян, коливається від 50-100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (тобто від 850-1700 грн.). Для посадових осіб

розмір штрафу значно вищий – від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (5100-8500 грн.). Контроль за виконанням Закону здійснюється працівниками державної інспекції сільського господарства Запорізької області.

Передбачені діючим законодавством адміністративні заходи впливу мають допомогти зрушити з мертвої точки вирішення проблем збереження та відтворення родючості сільськогосподарських земель. А науково-обґрунтовані сівозміни, як і раніше, стануть незаперечним правилом господарювання на землі.

На 1 травня 2013 р. проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін в Запорізькій області мають 20 з 1257 агрогосподарств, які використовують земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва площею понад 100 га. Ще 290 таких господарств-сільгосптоваровиробників замовили виготовлення таких проектів землеустрою.

Висновки. Дотримання сівозмін згідно з розробленими проектами землеустрою щодо їх еколого-економічного обґрунтування забезпечує не лише збереження та відтворення родючості ґрунтів, а й несе економічні вигоди. Науковці підраховали, що за умов повного освоєння зональних науково-обґрунтованих сівозмін у комплексі з іншими технологічними заходами можна підвищити продуктивність земель на 40-50 %, забезпечивши при цьому відтворення їх родючості та збереження навколишнього природного середовища. Саме на це слід звернути увагу сільгосптоваровиробникам, які ще досі зволікають із замовленням проектів сівозмін.

Література

1. Дієсперов В.С. Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 102-109.
2. Кириленко І.Г. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій / І.Г. Кириленко, О.І. Павлов // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С.24-31.
3. Малік М.И. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологобезпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С.3-12.
4. Павлов О.І. Економічні механізми забезпечення розширеного відтворення сільських територій України / О.І. Павлов // Агросвіт. – 2009. – № 21. – С. 10-13.
5. Саблук П.Т. Концептуальні аспекти модернізації аграрного виробництва та розвитку сільських територій в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – № 8. – С. 3-9.

6. Семенда Д.К. Ефективне сільськогосподарське виробництво, як основа розвитку сільських територій / Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, В.І. Міроненко // Збірник наук, праць Уманського НУС. – 2010. – Вип. 74. – 4.2. – С.216-221.

7. Черевко Г.В. Трансформація аграрної економіки в контексті реалізації концепції зрівноваженого розвитку сільських регіонів / Г.В. Черевко, І.В. Черевко // Житомирський НАЕУ. – 2010. – №1. – С.11-14.

8. Юдин Н.Н. Планирование сельских территорий - переход к плановой экономике / Н.Н. Юдин // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. – 2009. – № 11. – С. 66-68.

Summary

Lysak O.I.

Tavria State Agrotechnological University

RATIONAL LAND USE AS A BASIC FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE

The need for sustainable land use in the production of agricultural products was proved in the paper. Preservation of fertility of agricultural land was identified. The status of legislation on environmental and economic assessment of crop rotations was analyzed.

Рецензент – к.е.н., доцент Колос Б.О.